Властовите претенции на Константинопол като заплаха за единството на Църквата

*Слово на председателя на Отдела за външни църковни връзки на Московската Патриаршия митрополит Волоколамски Иларион на **конференцията** на Синодалната библейско-богословска комисия «Световното Православие: първенството и съборността в светлината на православното вероучение» на 16 септември 2021 г.*

Ваше Светейшество!

Ваши Високопреосвещенства и Преосвещенства, всечестни отци, братя и сестри!

Както отбеляза в словото си Светейшият Патриарх, ситуацията в семейството на Православните Църкви отразява обхваналата я криза. Тази криза има различни аспекти, но най-значимият от тях според мен е заплахата за единството на Православието.

Единство е заповядал на Своите ученици Сам Господ Иисус Христос. Темата на единството звучи неднократно в Първосвещеническата молитва на Спасителя: «Да бъдат всички едно: както Ти, Отче, си в Мене, и Аз в Тебе, така и те да бъдат в Нас едно» (Ин. 17:21); «И славата, която Ми бе дал, Аз дадох тям, за да бъдат едно, както Ние сме едно; Аз съм в тях, и Ти в Мене, за да бъдат в пълно единство» (Ин. 17:22-23).

Православното вероучение, опряно върху Евангелието, говори за единството и единствеността на Църквата, и поставя това свойство на първо място сред свойствата ѝ. Богословското основание за единството на Църквата произлиза преди всичко от това, че Бог е един. В Църквата се извършва единение на вярващите едни с други и с Главата на Църквата – Господ Иисус Христос. Светото Писание съдържа множество образи, отразяващи единението на вярващите с Христа, сред които най-забележителен е образът на Църквата като Тяло Христово, предложен от свети апостол Павел.

Светоотеческото богословие още през първите векове на битието на Църквата е продължавало да разработва темата единство, изразявайки същността ѝ с образен език. Свещеномъченик Игнатий Богоносец пише: «Образувайте всички един хор, та, съгласно настроени в единомислие чрез зададения от Бога тон на единството, с един глас да възпеете песен на Отца чрез Иисуса Христа, защото Той ви е чул и по добрите ви дела ви е признал за членове на Своя Син. И тъй, полезно е за вас да бъдете в безупречно единство, за да бъдете съпричастни на Бога»[1].

Всяка заплаха за единството на Църквата е заплаха за Тялото Христово, в което всички вярващи са обединени от една вяра, Евхаристия и своя Глава – Иисус Христос. Именно затова най-трагични събития в историята на Църквата са разколите, в които се нарушава заповяданото от Христос единство, загубва се единомисленото пребъдване във вярата, прекратява се единението край евхаристийната Чаша, нарушава се апостолската приемственост на йерархията, а в Тялото Христово се появява дълбока рана.

В историята на Църквата могат да се намерят немалко примери за това как деянията на отделните ѝ членове са водели до трагични разделения, чиито последици ние усещаме и до ден днешен. Тези страници на църковната история биха могли да послужат като урок и предупреждение срещу подобни действия в настоящето и бъдещето. И все пак и до ден днешен единството на Православието е подлагано на заплахи не само отвън, но и отвътре от страна на хора, които се опитват да действат въпреки православното вероучение и каноничната традиция. Такива действия наблюдаваме днес от страна на Константинополската Патриаршия.

Както знаем, тази Патриаршия започвайки от средата на XI в. е заемала в семейството на Поместните Православни Църкви първо по чест място. По какъв начин го е получила? По силата на едно печално стечение на обстоятелствата. В течение на много векове първа катедра на

християнския свят е бил Рим като столица на империята. След като император Константин основал върху бреговете на Босфор нова столица, на Втория Вселенски Събор било прието постановление, изравняващо Новия Рим – Константинопол – като «град на царя и синклита», със стария Рим. Благодарение на това решение Константинопол заел второ след Рим място в диптиха на Църквите. Когато пък през 1054 г. се извършил разрив в общението между Константинопол и Рим, първенството в семейството на Източните Православни Църкви автоматически минало към Константинопол. Това обаче било първенство по чест, а не по власт.

В течение на много векове такова разбиране поддържали и самите Константинополски Патриарси, в частност в полемиката си с претенциите на Римския Папа за вселенска юрисдикция. През 1894 г. Константинополският Патриарх Антим VII в посланието си до Римския Папа Лъв XIII писал: «Божествените отци, почитайки епископа на Рим само като епископ на столичния град на империята, му предоставили почетната привилегия на председателството и гледали на него просто като на пръв измежду другите епископи, сиреч пръв между равни, каквато привилегия са дали впоследствие и на епископа на град Константинопол, когато този град е станал столица на Римската империя... Всяка отделна автокефална Църква на Изток и на Запад била изцяло независима и самоуправляема по времето на седемте Вселенски Събори... а Римският епископ не е имал право да се меси, бидейки и сам подчинен на съборните постановления»[2].

Така разбирали първенството във Вселенската Църква Константинополските Патриарси чак до началото на XX в. А какво мисли за него техният нинездравствующ приемник? Като пример ще дадем неговите наставления, които той даде на един наскоро ръкоположен епископ: «А ти служи на истинската и неизменна еклисиология, чужда на печалното изопачение, че всички сме равни, а първият, Константинополският, е пръв само “по чест”. Да, ние сме равни, имаме един и същ архиерейски сан, но въз основа на каноните и многовековното предание ние сме получили други привилегии с ключово значение и уникални по характер, от които ние в никакъв случай не смятаме да се отказваме»[3]. А три години по-рано, обръщайки се към събора на епископите на Константинополската Църква, Патриарх Вартоломей произнесе в частност следните думи: «Началото на Православната Църква е Вселенската Патриаршия, “в нея е животът, и животът е светлината на Църквите”... Православието не може да съществува без Вселенската Патриаршия»[4].

Могат да се цитират и много други изказвания на Константинополския Патриарх Вартоломей, свидетелстващи за изкривено разбиране на светоотеческата еклисиология. Предполагам, че всички те ще бъдат внимателно проучени от предстоящия Архиерейски Събор и ще получат богословска и канонична оценка.

Откъде идва това помпане на ролята на Константинополската Патриаршия в живота на световното Православие? С какво или с кого е започнало то? Историята свидетелства, че всичко е започнало от Патриарх Мелетий IV (Метаксакис), оглавявал Константинополската катедра през 20-те години на XX в. Именно той разработил теорията, според която Константинополският Патриарх не просто е пръв сред предстоятелите на Поместните Православни Църкви, но има и някакви специални привилегии, които го различават от другите Предстоятели и го поставят над

тях.

В частност, по негово време Константинопол започнал да се позиционира като висша апелативна инстанция за цялата Православна Църква. Според създадената от Патриарх Мелетий теория, всеки епископ или клирик от всяка Поместна Църква, осъден за едно или друго канонично престъпление, има правото да се обърне към Константинопол и да обжалва присъдата си; решението на Константинопол в този случай трябва да се смята за окончателно.

Въз основа на разширително тълкуване на 28-мото правило на Халкидонския Събор привържениците на Патриарх Мелетий започнали да претендират и за изключителни права на Константинопол върху цялата православна диаспора. Всъщност в това правило се казва само едно: че митрополитите на Понтийския, Азийския и Тракийския диоцези на Римската империя, а също и «епископите на другородците на горепосочените области» трябва да се назначават от Константинопол. И въпреки това, вдъхновени от това правило, фанариотите създали теория, според която юрисдикцията на Константинополската Патриаршия трябва да се разпростира върху всички «другородци», включително всички православни жители на Западна Европа, двете Америки, Австралия и Азия.

Може да се говори за различни източници на заплаха за единството на Църквата, но ако се спрем именно върху богословската страна на тази теория, то преди всичко бият на очи изкривяванията на еклисиологията, които неизбежно съдържат разрушителна сила, насочена срещу единството на Православието. Ние едва сега в пълна степен осъзнахме до какви тежки последици за единството на Църквата водят едностранните претенции на Константинопол. Но хората с далновиден богословски ум са разпознали опасността, изхождаща от тези претенции, много преди днешното печално време.

В изказването си бих искал да се спра в частност върху приноса за богословското осмисляне на единството на Църквата и потенциалните причини за неговото разрушаване, направен през средата на XX в. от схиархимандрит Софроний (Сахаров), който наскоро бе канонизиран като преподобен от Константинополската Патриаршия.

Когато отец Софроний след 20 години живот в Света Гора в края на 1940-те се оказал във Франция, той бил принуден да се потопи във водовъртежа на юрисдикционните спорове, които не стихвали в руските емигрантски среди. Един от въпросите, които се обсъждали активно тогава, бил ролята на Константинополския Патриарх като «пръв сред равни» в семейството на Предстоятелите на Поместните Православни Църкви. Този въпрос бил особено актуален за Архиепископията на руските енории, по това време в състава на Константинополската Патриаршия, но той бил не по-малко важен и за Московската Патриаршия.

През 1950 г. отец Софроний публикува голяма статия, озаглавена «Единството на Църквата по образ на единството на Светата Троица» **[5]**. В нея той прави рязка критика на «константинополския папизъм», който по негови думи «се намира все още в зачатъчно състояние». Адепти на този папизъм били по това време представителите на руската константинополска юрисдикция, живеещи във Франция. Докато бил жив митрополит Евлогий, те търсели «преди всичко "каноническа база", за да не се откъснат от тялото на Вселенската Православна Църква след откъсването си от Майката Руска Църква… До 1946 г., следвайки митрополит Евлогий, тази група смяташе своето подчинение на Константинопол като временно, а вече след този момент те сметнаха, че са открили "каноничната истина" и минаха вече в постоянно подчинение, търсейки за него не само канонически, но и богословски основания за това».

Митрополит Евлогий (Георгиевски), както знаем, малко преди смъртта си се завърнал към Московската Патриаршия и призовал членовете на Архиепископията да го последват. Мнозинството обаче предпочели да останат в подчинение на Константинопол. За да оправдаят това решение те, както пише отец Софроний, «в началото признаха повече юрисдикционни права на Константинопол… След това започнаха да приписват на Константинопол права на върховна апелативна инстанция във Вселенската Църква, забравяйки вековната борба на последната с претенциите на Рим за това право; забравяйки, че именно тези претенции на Рим са довели до великото и окончателно разделение на Църквите през 1054 г., забравяйки, че на Флорентийския Събор Рим е искал от Изтока най-вече това – да му признае правото на върховна апелативна инстанция във Вселенската Църква. Забравяйки много канони на Вселенските и Поместните Събори, които отричат подобно право на която и да е Поместна Църква. Забравяйки борбата на същата тази Константинополска Църква, която е стояла твърдо на православна позиция, когато е трябвало да се бори срещу претенциите на Рим».

Отец Софроний по този начин прокарва пряк паралел между претенциите на Рим за вселенско главенство, довели до «великия разкол» и съвременните (към момента на 1950 г.) претенции за същото главенство от страна на Константинополската Патриаршия. Руските адепти на «константинополския папизъм» по думите на отец Софроний признават «на Константинопол изключителното право върху цялата православна диаспора в света, отричайки го на останалите автокефални Църкви по отношение на тяхната диаспора. Без да имат за това никакви основания нито в каноничния ред на Църквата, нито във вековната ѝ практика, те, подобно на Първия Рим, започнаха да приписват тези права не на основание на каноните, а на основание на заповедите на "Самия Бог"».

В Окръжното послание на Константинополския Патриарх Атинагор, издадено в Неделя Православна през 1950 г., отец Софроний съзира «все по-голямо и по-голямо уподобяване на Първия Рим; по същество мисълта, че щом Първият Рим е отпаднал, то на негово място застава Вторият Рим със същите права, със същата аргументация». Константинопол «не утвърждава все още своето неединосъщие с другите автокефални Църкви, но вече ги мисли смалени пред себе си: Константинопол е всичко, той е Вселенската Църква, а всички останали са части и само в онази степен принадлежат към Вселенската Църква, в която са свързани с Константинопол».

В тази постановка на въпроса отец Софроний съзира опасно отклонение от православното вероучение – отклонение, което той нарича ерес: «Нужно ли е да казваме, че и тази форма на папизма също е еклисиологична ерес, както и римският папизъм? Нужно ли е да казваме, че, ако бъде осъществен в живота на Църквата, той неизбежно ще доведе до извращаване на целия духовен начин на нашето битие? Свързвайки, подобно на Първия Рим, с определено място (а по отношение на Константинопол трябва да добавим и с определена раса – гръцката), изключителни права за власт и учителство в Църквата, той ни връща към онези времена, за които четем в Евангелието: "Нашите бащи се покланяха в тая планина, а вие казвате, че в Иерусалим е мястото, дето трябва да се покланяме"».

В статията си отец Софроний подробно анализира учението, че Константинопол е «Църква-Майка» за всички Поместни Църкви. Първо, дори да беше така, това не би дало никакви преимущества на майчинската Църква спрямо дъщерните Църкви. Второ, примерът на Йерусалимската Църква убедително показва, че това не е така: именно Йерусалимската Църква е «единствената безспорна Майка на всички Църкви, без да изключваме и Първия Рим».

По-нататък подробно се разглежда принципът на автокефалното устройство на Поместните Църкви. По думите на отец Софроний «понятието автокефалия говори за това, че Вселенската Църква на всяко място присъства в пълнотата на дадената ѝ благодат, и по силата на тази пълнота на благодатните дарове навсякъде тя не е нищо друго освен Едната Вселенска Църква. Понятието автокефалия говори за това, че нито мястото, нито титлата, нито расовият произход в Църквата не дават преимущество по отношение на властта или учителството пред другите места и народи; то говори за това, че Светият Дух "диша където иска", и диханието Му в Църквата не зависи от произвола на който и да е йерарх».

В края на статията си отец Софроний обяснява защо е решил да се изкаже върху една толкова злободневна тема: «Борейки се срещу появилия се в недрата на нашата Света Църква неопапизъм, ние се борим само за истината в църковния и вечен смисъл на тази дума. Ние отхвърляме всеки "Рим", и Първия, и Втория, и Третия, ако става дума за внасяне на принципа на субординацията в битието на нашата Църква. И римския, и константинополския, и московския, и лондонския, и парижкия, и нюйоркския, и всеки друг папизъм ние отхвърляме като еклисиологична ерес, изопачаваща християнството».

Встъпвайки в борба с новопоявилата се ерес, отец Софроний е следвал древната монашеска традиция, според която монасите напускали своите безмълвни килии в случай, че Църквата била заплашена от опасно лъжеучение. С примери за участие на монасите в борбата срещу ересите е пълна цялата история на Църквата. И отец Софроний не останал встрани, когато почувствал каква опасност заплашва Църквата.

Освен духовна интуиция той притежавал и богословска интуиция. «Изкривяването в нещо частно непременно ще се отрази и върху цялото – пише той. – Ако ние сега изкривим учението за

Църквата… то как ще може да послужи тя на своите синове като път към Истината? Ще попитате: но къде виждате това изкривяване днес? Отговаряме: в константинополския неопапизъм, който изключително бързо се опитва да премине от теоретическа фаза към практическа».

Преходът от теоретическа фаза към практическа, който бе пророчески предсказан от отец Софроний, се извърши пред очите ни. Седемдесет години след излизането на статията му на бял свят се сбъдна онова, срещу което той предупреждаваше: папистките претенции на Константинопол доведоха до нов «велик разкол», сега вече вътре в Православието.

Изкривеното разбиране на първенството на ниво Вселенска Църква е не само отстъпление от православната еклисиология, но и реална заплаха за единството на Църквата, особено особено когато това разбиране, което се изповядва от първия в диптиха Предстоятел, се натрапва и на другите Предстоятели. Именно опитите на Константинопол да утвърди своята единолична власт в Църквата са в основата на междуправославните кризи от последните десетилетия.

Да не забравяме, че беззаконното и антиканонично нахлуване на Константинопол в пределите на Украйна през 2018 г. бе предшествано от не по-малко беззаконното му нахлуване в Естония през 1996 г. Още тогава това доведе до разрив на евхаристийното общение между Руската Църква и Константинопол. И въпреки че компромисно решение с цената на много усилия бе намерено, константинополската страна и до днес не е изпълнила онези ангажименти, които е поела като едно от условията за възстановяване на общението. Крехкият мир се оказа само примирие преди един за съжаление много по-сериозен конфликт, който се разгоря пред очите ни.

Претенциите на Константинопол за вселенско главенство с особена ясност се проявиха при провеждането на Критския събор през юни 2016 г. От самото начало на предсъборния процес неговите участници гледаха с надежда на предстоящия Свят и Велик Събор като на историческо събрание, което по видим начин ще засвидетелства пред света единството на Светото Православие. Именно поради това Поместните Църкви се разбраха, че всички решения както на подготвителните за Събора мероприятия, така и на самия Събор ще се приемат само с консенсус. Но след като няколко седмици преди набелязаната дата на откриването на Събора четири Поместни Църкви аргументирано се отказаха да участват в него и призоваха за отлагането му, стана очевидно че Съборът не може да се проведе, защото той няма да може да изпълни своето предназначение – да стане икона на единната Православна Църква.

И все пак въпреки гласа на тези Църкви Константинополският Патриарх решително и безапелационно настоя върху провеждането на Събора. И сега вече разбираме защо. Той е преследвал други цели. Нужна му е била друга икона – образ на един земен глава за цялата Църква, който не се съобразява с никого и само по свое усмотрение свиква Всеправославни Събори, обявявайки за задължителни техните решения дори за онези, които на са участвали в тях.

До какви последици доведе провеждането на Критския събор, знаем всички: част от Поместните Църкви го признават за всеправославен, други не го смятат за такъв. Налице е разделение. Но несравнимо по-голям удар върху единството на Църквата нанесе нахлуването на Константинополската Патриаршия в Украйна и легализирането на украинския разкол, извършено през 2018 г.

Тази вечер в рамките на нашата конференция ще представим на вниманието на нейните участници най-пълно събрание на документите, свързани с историята на възстановяването на единството на Киевската митрополия с Руската Православна Църква през 1686 г. Това е колективен труд, плод на усилията на най-добрите руски учени и компетентни специалисти на нашата Църква.

Издадените документи убедително потвърждават, че при прехвърлянето на Киевската митрополия в църковната юрисдикция на Московската Патриаршия не е ставало и дума за някакъв уж временен или ограничен характер на този акт. В документите е казано в прав текст: «Киевската митрополия да бъде подчинена на Светейшия Патриаршески Престол Московски, и нейните архиереи да признават за свой старейшина и Предстоятел Московския Патриарх, който бъде по това време, като ръкополагани от него». Нито дума за някакъв временен характер на това решение или за възможност той да бъде преразгледан в бъдеще.

От този факт са се ръководели и самите Константинополски Патриарси, когато са публикували в ежегодните календари на своята Църква имената на архиереите на Украинската Православна Църква като нещо, което се отнася към сферата на изключителната компетенция на Руската Православна Църква. Така например, когато през 1992 г. канонически запрещения бяха наложени върху митрополит Филарет (Денисенко), Патриарх Вартоломей написа на приснопаметния Патриарх Алексий II: «В отговор на съответните телеграма и писмо на Вашето твърде възлюбено и достопочитаемо Блаженство по повод възникналия във Вашата Светейша Сестра – Руската Църква проблем, който накара нейния Свети Синод по известни на него причини да низвергне до неотдавна водещия член на Синода митрополит Киевски господин Филарет, ние желаем братски да съобщим на Вашата любов, че нашата Света Велика Христова Църква, признавайки пълнотата на изключителната компетенция на Вашата Светейша Руска Църква по този въпрос, приема синодално решеното от вас по това, което е речено по-горе, не желаейки да доставя никаква трудност на Вашата Сестра-Църква».

Но през 2018 г. всичко неочаквано се промени. Константинопол едностранно преразгледа акта от 1686 г. и заяви, че той бил уж временно, по силата на крайна необходимост предоставено на Московската Патриаршия разрешение да ръкополага Киевските митрополити. Това бе направено с една единствена цел – да се оправдае нахлуването в Украйна. А самото нахлуване бе извършено под претекст за излекуване на разкола. В действителност никакво излекуване не се извърши, тъй като епископатът на Украинската Православна Църква с изключение на двама архиереи отказа да се присъедини към разколническата сбирщина, легитимирана от Константинополската Патриаршия.

В резултат на това се създаде безпрецедентна ситуация, когато Църква, притежаваща повече от дванайсет хиляди енории, повече от двеста и петдесет манастири, която е най-многобройната религиозна общност в Украйна, бе обявена от Константинопол за сякаш «несъществуваща», а нейните законни права и дори име са манипулирани по всички възможни начини така, че да бъдат предадени на разколниците.

Да се каже, че действията на Константинопол са лечение на разкола в Украйна, е невъзможно. Тяхната очевидна неканоничност и дори абсурдност навежда на мисълта, че Фенер в действителност е преследвал съвсем други цели. Изглежда, че Константинопол е решил да покаже на целия свят кой е «чорбаджията» в Православието. Сега вече всеки, който признава легализирането на украинския разкол и новосъздадената «православна църква на Украйна», автоматически признава и това, че Константинополският Патриарх притежава неограничена от никого и от нищо власт във Вселенската Православна Църква: той може по собствена прищявка и без да се съобразява с никого да отменя исторически споразумения с тристагодишна давност, да обявява за епископи лица, които никога не са имали архиерейска хиротония, с едно драсване на перото да провъзгласява цяла многомилионна Църква за «несъществуваща» и тъй нататък.

Няма да бъде преувеличение да се каже, че нахлуването в Украйна, станало практическо въплъщение на теоретичните разработки на константинополските пишман-богослови, може да доведе до също толкова печални и необратими последици, както и събитията от 1054 г. Та нали и тогавашните действащи лица – Константинополският Патриарх Михаил Керуларий от една страна, папските легати от друга – едва ли са предполагали, че разделението ще продължи дълго време. А то продължава вече почти хиляда години.

Заплахите за единството на Православието, което наблюдаваме сега в действията на Константинопол, изискват широко и многостранно осмисляне както от страна на йерарсите, така и от страна на богословите. Именно затова днес, в преддверието на Архиерейския Събор на Руската Православна Църква, ние провеждаме богословска конференция, посветена на първенството и съборността в Православната Църква. Надявам се, че в процеса на конференцията ще можем да изпълним задачите, за които каза Светейшият Патриарх, и да използваме резултатите на нашата работа в по-нататъшните ни трудове за оценка на ситуацията в световното Православие.

---

[1] Ефес. 4.

[2] Окръжно Патриаршеско и Синодално послание на Константинополската Църква по повод енцикликата на Лъв XIII за съединението на Църквите от 20 юни 1894 г.

[3] Слово на Патриарх Вартоломей по време на вечернята в храма «Св. Андрей» в Киев (21.08.2021).

[4] Слово на Патриарх Вартоломей по време на Синаксиса на йерархията на Константинополската Патриаршия (1-4 септември 2018 г.).

[5] Статията се цитира по публикацията във «Вестник Западно-Европейского Патриаршего Экзархата» №№ 2-3, 1950 (Париж).

Източник: https://mospat.ru/bg/news/88040/